

Al-Qaeda, una criatura moderna

Miquel Barceló

Després de l'atemptat de l'11 de març, a Madrid, potser resulte d'interès, si es confirma l'autoria d'al-Qaeda, destacar breument alguns aspectes que puguen caracteritzar aquesta organització.

Normalment, en els mitjans periodístics occidentals, es tradueix al-Qaeda (*al-qā'idah*) com 'la base'. La traducció és correcta sempre que es faça notar que aquesta base no és immòbil, ni un refugi al qual es pugui tornar esporàdicament. De fet, «la base» no està enlloc. És un fonament, un traç contundent sobre el qual es construeix alguna cosa. Fa referència, doncs, a la provisió de fonament d'una arquitectura, però no dóna indicis ni del seu caràcter ni dels eixos precisos que ha de tenir allò construït. L'arrel *QD* produeix, ocasionalment, termes d'estacionalitat, de maduració. També significa seure. L'onzè mes del calendari islàmic deriva, justament, el seu nom (*ḍū al-qī'dah*) d'aquesta arrel. Pot dir-se, doncs, que la percepció dels especialistes en intel·ligència del caràcter dissipat de l'organització i del seu funcionament excèntric es correspon amb el nom.

No hi ha manera, d'altra banda, i a pesar dels molts esforços d'anàlisi i exegesi sobre el text alcorànic fundacional, d'establir connexions clares entre el tipus de discurs

sorgit d'al-Qaeda —en especial, el procedent d'Osama bin Laden i Ayman al-Zawahiri— amb cap dels variats cànons del discurs islàmic. Ben mirat, fins i tot la noció mateixa de *djihad* resulta ser, en l'al-Corà, ambigua, episòdica i inconsistent. La seua formalització com a part d'un projecte religiós és lenta i certament gens unívoca de significat. És defensable que el llenguatge religiós d'al-Qaeda pugui procedir del *wahhābisme*, un moviment reformador (fundat pel jurista 'Abd al-Wahhab, mort el 1791) que pretén restablir una estricta pràctica religiosa antiga i actualment deformada, compatible, tanmateix, amb elements seleccionats crucials de la vida moderna. És el cas conegut de l'estat dinàstic d'Aràbia Saudita. Tot i així, aquesta procedència o vinculació no dóna compte satisfactori ni del caràcter disseminat d'al-Qaeda ni de les seues accions o, més exactament, de l'elecció dels seus blancs. És pertinent, crec, insistir en el fet que, malgrat la probable relació formal del seu discurs religiós amb el *wahhābisme*, no sembla argüïble que al-Qaeda pretenga la reactivació d'un ordre islàmic religiós i primigeni, perdut en un passat anterior al segle XVIII. No es tracta d'un artífici resurrector. Ni hi ha res, d'altra banda, en els discursos musulmans més prominents que incite a

una permanent regeneració. O, almenys, no de manera singularment diferent del discurs religiós més genèric. Tampoc la seua inclusió en els moviments «islamistes», de vores difuses, afegeix intel·ligibilitat. Lluny, doncs, en la meua opinió, de ser al-Qaeda alguna cosa, per descomptat aterridora, que ve del passat o un monstre viu atrapat incomprendiblement en una falla del món actual, s'entén millor, justament, com una criatura moderna.

Per a entendre-ho així s'ha de tenir present, d'una banda, que mai no hi ha hagut una centralització jerarquitzada que regule un únic discurs islàmic i, de l'altra, que les variants religioses s'havien anat constituint de manera fortament local i regional, generant cultures pròpies. Per descomptat que hi havia principis i fonaments, sobretot els jurídics, reconeixadors com a comuns. Tanmateix, fins, almenys, la meitat del segle passat, era difícil d'imaginar el sorgiment d'un, per dir-ho així, «islam cosmopolita», portador d'una reivindicació històrica. És cert que la discussió sobre la maldat d'Occident apareix textualment al final del segle XIX de la mà de Jamal ad-Dīn al-Afganī (mort el 1897) i que representa, també, la fonamentació del panislamisme segons el qual el musulmà no té nació ni la comunitat religiosa pot ser dividida per raons de naixement, llengua o govern. Precisament, la diàspora de musulmans a Occident, inimaginable per a aquests primerencs panislamistes, ha produït efectes també aleshores impensats. La descontextualització dels musulmans de la contínua diàspora de les seues cultures religioses regionals ha fet possible, per primera vegada, la codificació d'un discurs islàmic simplificat, alliberat de discrets referents locals. També succeeix que la vida moderna en les ciutats

i regions europees, on han acudit a residir els musulmans, permet una juxtaposició de grups i porcions humanes de diferent regulació que no sembla afectar, per ara, el funcionament ordinari de la societat. També ha d'advertir-se que en aquests llocs es produeix una concentració tecnològica extraordinàriament densa i a l'abast de molts, que facilita la generació i el creixement de comunicacions. El contrast entre la imatge dels caps o portaveus d'al-Qaeda –Bin Laden i al-Zawahiri– caminant amb anciana dificultat per una muntanya de pedres i matolls amb la dels joves agents de destrucció, dominadors d'una logística complicada, pot ser pertorbador i opac per a un europeu, però resulta un missatge comprensible per a un musulmà, precisament perquè no estableix cap connexió funcional operativa entre els dos grups de personatges. Se sap que els que produeixen la mort no estan en la muntanya sinó entre els europeus.

La fixació de blancs d'al-Qaeda produeix enorme perplexitat entre els qui mesuren la capacitat de destrucció només en termes d'una organització de decisions i preparació jerarquitzada. Si no hi ha blancs distingibles per una caracterització tradicional militar és, segurament, perquè al-Qaeda s'ha atrevit a formular una pregunta terrible, i el que encara és més terrible, a contestar-la. Aquesta: es poden discernir diferències entre la malignitat política, l'estat injust i les societats d'on emergeixen? La resposta, diu, és no. Altres, en un altre temps no molt llunyà, també la formularen i trobaren, encara que breument, la mateixa resposta. Els bombardeigs massius sobre ciutats alemanyes, decretats per l'alt comandament de la Royal Air Force, l'estiu de 1943 i que causaren uns 600.000 morts, donaven per

descomptat que la malignitat de l'estat nazi era compartida per la societat alemanya. Naturalment, la majoria dels lectors i el que això escriu considerem la pregunta improcedent, però potser hi ha lectors més audaços. En tot cas, els entorns de la maldat política són difícils de retallar amb precisió. El cas d'al-Qaeda és un exemple descoratjador. Quin és el seu entorn? I on està? La resposta a aquestes preguntes determinarà l'estratègia militar que calga seguir per europeus i americans.

El discurs religiós d'al-Qaeda encobreix clarament un discurs històric de major relleu al tacte intel·lectual. És un discurs simple organitzat entorn de la metàfora de «les Croades», la intervenció militar europea permanent, incomprendible, ultrajant. La vella qüestió del retard «material» de les societats musulmanes, la deformació colonial, Israel, tot, de colp, exposat, sintetitzat, simplíssim, transmissible en un llenguatge religiós convencional, comprovable en l'Alcorà, la recitació de Déu. A la manca d'objectius immediatament polítics dels atemptats que busquen la mort, la mutilació i la minva, se la pot anomenar, vanament, nihilisme o qualsevol altra cosa.

Els que els duen a terme, que viuen entre europeus —que «estimen tant la vida com ells estimen la mort»—, segurament descriurien els seus actes com de «retribució» que ha de ser forçosament personalitzada.

Els actes resulten tant més esfereïdors en la mesura que són inexorablement descrits en un llenguatge antic i esquerp i com formant part d'un conte d'horror dictat fa ja molt de temps. Tot, per consegüent, és objecte de percepcions viciosament contràries que entorpeixen l'anàlisi. Bons exemples d'això són el descobriment d'un «terrorisme de rics» en al-Qaeda o una «demència històrica», la de l'islam, que, finalment, ha deixat sobre les platges d'Europa unes criatures ferotges i fredes capaces d'ordir lentament i en silenci complexes trames de mort.

L'escenari de la guerra dibuixat geogràficament per un contendent identificable i convencionalment fix —l'exèrcit dels Estats Units i els seus aliats— i l'altre dissipat i invisible i de blancs infinits és colossal. Convé dir-ho i no parlar precipitadament de derrotes o victòries. Entre altres raons perquè encara no ha estat possible concebre en què hauria de consistir la derrota d'al-Qaeda. □